

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СОМАТИЗМАМИ
У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ
(на матеріалі української та англійської мов)

Використано комплексний підхід, який передбачає застосування методів лінгвістичного аналізу, порівняльного мовознавства. Метою дослідження є визначення взаємозв'язку між соматизмами та культурою на прикладі фразеологізмів, аналіз їх лексико-семантичної структури та інтерпретації в українській та англійській мовах.

Використано порівняльний метод, щоб проаналізувати, як соматичні фразеологізми з компонентами пов'язані між собою та чим відрізняються, на прикладі фразеологічної одиниці «голова».

Ключові слова: «голова», фразеологічна одиниця, українська мова, англійська мова, соматизм, соматичний фразеологізм, лінгвокультурні особливості, лексико-семантична структура, інтерпретація.

A comprehensive approach is used, which involves the use of methods of linguistic analysis and comparative linguistics. The aim of the study is to determine the relationship between somatisms and Culture on the example of phraseological units, analyze their lexical and semantic structure and interpretation in Ukrainian and English.

A comparative method was used to analyze how somatic phraseological units with components are related and differ from each other, using the example of the phraseological unit "head".

Key words: "head", phraseological unit, Ukrainian language, English language, somatism, somatic phraseology, linguistic and cultural features, lexical-semantic structure, interpretation.

Чи намагалися ви коли-небудь з'ясувати значення якогось фразеологізму за тлумачним словником? Якщо це так, то ви напевно помітили, що інтерпретація таких слів досить різниться у всіх мовах світу. Зокрема, таку особливість тлумачень слів згадує В. Хмара [1, с. 11]. Таким чином, іноді буває важко знайти збіги певних фразеологічних одиниць (далі – ФО) у іншій мові.

Проблематика дослідження соматичних фразеологізмів (тобто фразеологізмів, які містять у собі назву тіла людини або його органів) полягає в тому, що вони є складними для розуміння та перекладу через їхню велику культурну та ідіоматичну специфіку.

З одного боку, соматичні фразеологізми можуть мати досить прямолінійне тлумачення, що базується на фізіологічних функціях людського тіла, “hardhead” [6] – «твердолобий», “soft in the head” [5] – «розм'якшення в голові».

Розгляньмо такий приклад.: “give somebody a leg-up” [5] трактується через фразу «дати настанову». Ми відразу бачимо, що в українській мові немає прямого відповідника. Проте якщо ми візьмемо фразеологізм “have one foot in the grave” [5], ми побачимо повне співвідношення з українським «бути одною ногою у могилі». Зрештою, ми зіткнемося з питанням, чи мають фразеологізми у різних мовах щось спільне та відмінне? І наскільки сильний зв'язок між цими словами? Один зі способів відповіді на такі запитання – проаналізувати конкретне фразеологічне поле слів із соматичним компонентом.

Фразеологізми з головним компонентом і його частинами мають декілька характеристик. Припустімо, що голова – це найвища частина тіла, вона пов'язана з психічним і емоційним через сприйняття і самовираження, це центр почуттів смаку, зору, нюху і слуху. Тому не дивно, що в цих фразеологізмах використовуються усі основні системи мовного образу людини (автор Ю. Д. Апресян): 1) фізичне сприйняття, 2) фізіологічні стани (від «слухати»), 3) фізіологічні реакції, 4) фізичні дії (роби-

ти), 5) бажання, 6) мислення (знай, вважай), 7) емоції, 8) мова (говори) [3].

Голова може представляти владу, людину, розум і навіть її життя. Отже, у фразеологізмах втраті голови або зображенню людини без голови надається різне значення, наприклад англійський вираз “*Falling head over heels (in love)*” [5] та українське «утратити голову» [2], що означає закохатися. Або ж візьмемо англійський фразеологізм “*lose the head*” [5] – «терпець увірвався». Ми бачимо, що в українській мові фраза втрачання голови може мати ширше значення, ніж в англійській мові.

У фразеологізмах утілюється уявлення про голову як замкнений простір з оболонкою та отворами, крізь які можуть проникати думки та інші нематеріальні явища. Це пов'язано з тим, що уявлення про голову як простір виникло у давні часи, коли люди ще не мали наукових знань про будову мозку та функціонування психіки.

У фразеологізмах із соматичними компонентами, які відображають уявлення про голову, можна виділити різні групи. До першої групи належать фразеологізми, в яких голова уявляється як контейнер, у якому зберігаються думки та інші психічні явища. Наприклад:

укр.: в голову лізе, в голові крутиться, в голові не вариться [2];

англ.: *to wrap one's head around something* – зрозуміти щось складне або незвичайне; *to get one's head around something* [5] – зрозуміти щось, яке викликає труднощі; *to keep a clear head* – залишатися розсудливим у стресовій ситуації; *to have a head for something* [5] – бути здатним розуміти та запам'ятовувати складні речі або процеси.

Друга група фразеологізмів пов'язана з уявленням про голову як центр пізнання, місце, де відбувається оброблення інформації. Наприклад: «голова не вміє», «голова не знає», «голова болить від навантаження». Проте в англійській мові буде використовуватися слово *mind* у більшості випадків для пояснення цієї групи

ФО. Наприклад: “*to be of two minds*” [5] – бути не впевненим в своїх рішеннях; “*to change one’s mind*” [5] – змінювати своє рішення або думки про щось; “*to cross one’s mind*” [5] – спадати на думку.

Третя група фразеологізмів містить у собі уявлення про голову як центр емоцій і почуттів. Наприклад: «*голова гуде*», «*голова закружлялась від радості*».

Дослідження соматичних фразеологізмів дає змогу краще зрозуміти ментальні уявлення народу про свій організм та його функціонування, а також вивчити лінгвокультурні особливості мови.

О. Левченко визначає модель, що описує наявність «чогось незвичайного в голові» [4, с. 112]. Позбавлення від об’єкта, якому немає місця в голові, призводить до повернення здатності мислити і вести себе адекватно. Інша людина також може впливати на здатність мислити ясно і логічно, що визначає значення українських ФО *замакітрити голову кому* [2], (*затуманити*) *замутити голову кому* [2], *надурити голову кому* [2]. Компонент значення «легковажність» відслідковується в українській ФО *в голову (в думку) не брати чого* [2] – намагатися не думати або не турбуватися про щось, але його також можна використовувати у формі наказового способу «*не бери в голову! (до голови)*» у значенні поради «Не турбуйся!».

На підставі проведених досліджень встановлено, що фразеологізми з соматизмами в українській та англійській мовах мають суттєві відмінності у своїй лексико-семантичній структурі та інтерпретації через вплив культурних та історичних чинників. Зазначено також про важливість контекстуального вживання фразеологізмів із соматизмами та перекладацькі виклики при їх переданні з однієї мови на іншу.

Отримані результати можна використати для подальших досліджень у галузі контрастивної лінгвістики, культурології та перекладознавства.

Список використаних джерел

1. Айдачич Д. В. Сербські та українські фразеологізми із компонентом голова та частини голови у порівняльному аспекті. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (1). С. 3–12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_50\(1\)__3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2014_50(1)__3)
2. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
3. Апресян Ю. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк) : наукова стаття. 1966. 300 с.
4. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Дис. ... д-ра філол. наук. Львів, 2005. 353 с.
5. Cambridge Dictionary. English Dictionary, Translations & Thesaurus. Cambridge University Press, 2020. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
6. Collins Online English Dictionary. Definitions, Thesaurus and Translations. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>